

แรงงานเด็กในโรงงานสิ่งทอในอังกฤษ
สมัยการปฏิวัติอุตสาหกรรม
Child Labour in the British Textile Industry
during the Industrial Revolution

ธิติพงศ์ มีทอง*
Dhitiphong Meethong

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมอันสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมสิ่งทอของอังกฤษในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เนื่องจากการเติบโตของอุตสาหกรรมสิ่งทอนับเป็นรากฐานสำคัญในช่วงแรกของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในโลกตะวันตก อุตสาหกรรมประเภทนี้ได้สร้างมูลค่าการนำเข้าและการส่งออกอย่างมหาศาล จนทำให้บรรดาผู้ประกอบการธุรกิจในประเทศหันมาเปิดโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอผ้ายเป็นจำนวนมาก และประสบความสำเร็จอย่างงดงาม จนกระทั่งเจ้าของโรงงานสิ่งทอผ้ายหลายคนได้กลายเป็นคนบดีที่ทรงอิทธิพลทั้งในทางเศรษฐกิจและทางการเมืองของประเทศอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาได้พบว่า แม้ว่าอังกฤษจะประสบความสำเร็จด้านเศรษฐกิจจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมสิ่งทอภายในประเทศ

* อาจารย์พิเศษ, ภาควิชาประวัติศาสตร์ โปรแกรมสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

แต่อีกด้านหนึ่งของสังคมอังกฤษในช่วงเวลานั้นกลับครอบคลุมไปด้วยความเลวร้ายที่เกิดขึ้นในโรงงานสิ่งทออย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน แรงงานเด็กเป็นจำนวนมาก ทั้งแรงงานเด็กแบบเสรีที่ผู้ปกครองส่งมาทำงานในโรงงานและแรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่ ซึ่งเจ้าของโรงงานรับเข้ามา ได้หลังไหลเข้าไปอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอผ้ายเป็นจำนวนมาก พื้นที่ย่านอุตสาหกรรมสิ่งทอผ้ายหลายแห่งมีการใช้แรงงานเด็กอย่างโหดร้ายทารุณ ไม่ว่าจะเป็นในด้านระยะเวลาการทำงาน สภาพแวดล้อม ตลอดจนวิธีการปฏิบัติต่อเด็กเหล่านั้น ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เรื่องราวการใช้แรงงานเด็กอย่างทารุณได้เริ่มเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในหมู่สาธารณชนชาวอังกฤษมากขึ้น ตามลำดับ บรรดานักปฏิรูปคนสำคัญต่างๆ ได้ออกมาเรียกร้องและรณรงค์ต่อต้านการใช้แรงงานเด็กอย่างต่อเนื่อง ความเคลื่อนไหวของนักปฏิรูปเหล่านี้ได้ส่งผลให้รัฐบาลในแต่ละคณะในช่วงเวลาดังกล่าวเข้ามาสำรวจและดูแลปัญหานี้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น ผลของความสำเ็จประการสำคัญ คือการออกพระราชบัญญัติโรงงาน ซึ่งมีมาอย่างต่อเนื่องตลอดศตวรรษที่ ๑๙ โดยสาระสำคัญของการออกพระราชบัญญัติโรงงานเหล่านี้ก็เพื่อที่จะช่วยเหลือเด็กให้พ้นจากความโหดร้ายที่บรรดานายจ้างกระทำต่อพวกเขา

คำสำคัญ : อุตสาหกรรมสิ่งทอของอังกฤษ แรงงานเด็ก ความโหดร้ายทารุณ

Abstract

This research work aims to study an important social phenomenon resulting from the development of the British textile industry during the nineteenth century, since the growth of the textile industry had been one of the most important foundations in the first phase of the Industrial Revolution in the western world. This type of industry largely increased the

country's import and export values, and as a result many businessmen invested huge amounts of money in the textile mills. These factory owners were so successful that many of them became very influential, both in the country's economy and politics.

However, findings of this work reveal that although Britain was successful economically as a result of the expanding domestic textile industry, another side of British society at that time endured unprecedented distress in the mills. Child labour, both free labour sent by the parents to work in the factories, and the parish apprentices recruited by the factory owners, poured into the cotton mills. Several textile industries exploited these children badly in relation to working hours, work environment, and maltreatment which affected them both physically and mentally. Exploitation of child labour began to be increasingly criticized by the British public. Significant social reformers continuously campaigned against the use of child labour. Their movements caused successive governments to pay more attention and to investigate the problems more closely. An important result of the government policies was the forming of the Factory Acts throughout the nineteenth century. The main essence of these Factory Acts was to help free the kids from the maltreatment they had received from their employers.

Keywords : British textile industry, child labour, maltreatment

ระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ เป็นช่วงระยะเวลาที่อุตสาหกรรมของอังกฤษมีความรุ่งโรจน์อย่างมาก อุตสาหกรรมสิ่งทอมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างยิ่ง เมื่อปริมาณความต้องการสิ่งทอที่มีมากขึ้นทำให้

เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมต้องการแรงงานทั้งชายและหญิงมากขึ้นเป็นเงาตามตัว และแรงงานเด็กก็มีส่วนสำคัญต่อการผลิตด้วย แม้แรงงานเด็กจะเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต แต่นายจ้างมักกดขี่แรงงานเด็กสารพัดวิธีนับตั้งแต่ให้ทำงานเป็นเวลายาวนานนับ ๑๐ ชั่วโมง/วัน การกดราคาค่าจ้าง รวมทั้งสุขลักษณะในโรงงานที่ย่ำแย่ เด็กจำนวนมากต้องล้มป่วยเนื่องมาจากฝุ่นละอองและควัน ทั้งจำต้องอยู่ในสภาวะที่ยากลำบาก โรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอจึงเปรียบเสมือนนรกของแรงงานเด็ก ทั้งเด็กยังไม่มีสิทธิที่จะต่อรองหรือเรียกร้องสิทธิหรือเรียกร้องการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้

อย่างไรก็ดี ในเวลาต่อมาสภาพความเป็นอยู่ของแรงงานเด็กก็ได้รับการเหลียวแลจากรัฐบาลอังกฤษ รัฐบาลได้เข้ามาดูแลสภาพความเป็นอยู่ของเด็กโดยได้ออกพระราชบัญญัติโรงงาน (Factory Acts) ฉบับต่างๆ ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เพื่อช่วยเหลือดูแลเด็ก รวมทั้งยกสภาพความเป็นอยู่ของแรงงานเด็กในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอให้ดีขึ้นในระดับหนึ่งด้วย

แรงงานเด็กในอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้าย

ประวัติศาสตร์การใช้แรงงานเด็กในอังกฤษมีมายาวนานแล้ว ในยุคกลางเด็กต้องถูกฝึกให้ทำงานเช่นผู้ใหญ่ว่าหาเงินเข้ามาเจือจุนให้แก่ครอบครัว เด็กไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร สังคมในเวลานั้นเห็นว่าโลกของเด็กและโลกของผู้ใหญ่คือโลกใบเดียวกัน งานที่เด็กทำนั้นจึงไม่มีการคำนึงถึงด้านวัยวุฒิ เด็กต้องทำงานร่วมกับผู้ใหญ่โดยปราศจากความแตกต่างระหว่างวัย ทั้งเด็กชายและเด็กหญิงจำต้องช่วยเหลือผู้ปกครองเช่นกัน

สภาพการทำงานของเด็กเช่นนี้ยังปรากฏให้เห็นแม้วันเวลาจะผ่านไปอีกนับร้อยปีจากสมัยกลาง แดเนียล เดอโฟ (Daniel DeFoe ค.ศ. ๑๖๕๙-๑๗๓๑) นักเขียนเจ้าของบทประพันธ์เรื่อง Robinson Crusoe ได้บันทึกเรื่องราวเมื่อเขาได้ไปเยือนเมืองฮาลิแฟกซ์ (Halifax) ว่าเด็กอายุเพียง ๔ ขวบสามารถที่จะหาเลี้ยงชีพรวมทั้งช่วยเหลือผู้ปกครองของตนเองได้^๑ นอกจากนี้ ผู้ใหญ่ในเวลานั้นต่างก็มีทัศนะเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กว่าการใช้แรงงานเด็กนั้นเป็นหนทางหนึ่งที่จะกีดกันเด็กให้ออกจากความชั่วร้าย รวมทั้งเป็นการแบ่งเบาภาระให้กับผู้ปกครองของเด็กเองด้วย^๒ ในอุตสาหกรรมสิ่งทอที่ทำกันในบ้านตั้งแต่สมัยกลางโดยเฉพาะการทอผ้าขนสัตว์จนถึง

การปั่นด้ายฝ้ายและการทอฝ้ายในครัวเรือนที่เติบโตขึ้นตามภูมิภาคชนบทต่างๆ เด็กมีส่วนร่วมในการผลิตอย่างมาก เด็กผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่ช่วยมารดาในการปั่นด้ายฝ้าย ในขณะที่เด็กผู้ชายมีส่วนร่วมในขั้นตอนการทอ หลักฐานชิ้นหนึ่งกล่าวว่า “...เส้นใยฝ้ายจะถูกคัดเลือกให้สะอาดโดยนิ้วมือของลูก จากนั้นจะถูกนำมาสาวและปั่นโดยลูกสาวซึ่งมีมารดาคอยช่วย จากนั้นด้ายฝ้ายจะถูกทอโดยมีลูกชายเป็นคนช่วยอีก...”^๔

หลังจากอังกฤษได้ก้าวเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งมีผลให้รูปแบบการผลิตในครัวเรือนได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การขาดแคลนที่ดินทำกินอันเป็นผลเนื่องมาจากพระราชบัญญัติล้อมรั้วที่ดินฉบับที่ ๒ (ค.ศ. ๑๘๔๕) ส่งผลกระทบต่อเด็กจำนวนมาก เด็กจำนวนไม่น้อยเข้าไปเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งมีกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัด รวมทั้งมีการลงโทษอย่างทารุณกรรม เด็กจำนวนมากต้องทำงานในโรงงานนับตั้งแต่เป็นแรงงานเด็กจนกระทั่งกลายเป็นแรงงานผู้ใหญ่ ความโหดร้ายในโรงงานจึงเป็นที่รับรู้ของผู้คนอย่างกว้างขวาง แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ และที่สำคัญมากไปกว่านั้นระบบโรงงานอุตสาหกรรมยังทำให้ความสัมพันธ์ที่เคยมีมาในครอบครัวนั้นขาดลง

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ต้นราชวงศ์ทิวดอร์ได้มีความพยายามที่จะบรรเทาความทารุณและการใช้แรงงานเด็กบ้างแล้ว โดยมีการออกพระราชบัญญัติสงเคราะห์คนจน (Poor Laws) ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าเฮนรีที่ ๗ (ค.ศ. ๑๔-) อันเป็นผลกระทบจากระบบกันรั้วที่ดิน ปัญหาที่ยืดเยื้อมาถึงสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ (ค.ศ. ?? - ??) จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบทที่ ๑ (ค.ศ. ๑๕๕๘-๑๖๐๓) กฎหมายสงเคราะห์คนจนมีผลบังคับใช้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเด็กยากจนซึ่งจะต้องเป็นลูกมือฝึกงานในแต่ละเขตพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่^๕ ภายหลังจากที่ระบบเด็กฝึกงานแบบยุคกลางค่อยๆ สลายตัวลงแต่ระบบเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่ระบบเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่วัด (Parish apprentices) เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ทิวดอร์อันเป็นผลจากภาวะความยากจนในอังกฤษ ภายหลังจากสงครามราชวงศ์ดอกกุหลาบ (War of the Roses ค.ศ. ๑๔๕๕-๑๔๘๗) ลึกลง ผลของสงครามในครั้งนี้ทำให้เศรษฐกิจในประเทศทรุดโทรมอย่างมาก เด็กเป็นจำนวนมากถูกทอดทิ้ง ด้วยเหตุนี้วัดจึงต้องนำเด็กเข้ามาเลี้ยงดู รวมทั้งมีการฝึกอบรมทักษะแรงงานให้เด็กเพื่อใช้ในอนาคตก็นยังคงมีอยู่ ต่อมารัฐบาลอังกฤษได้พัฒนารูปแบบในการสงเคราะห์เด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่เหล่านี้โดยจัดหาที่พักให้กับเด็กยากจนเด็กจรจัด รวมทั้งเด็กกำพร้าให้พักอาศัยในสถานที่ที่เรียกว่า “บ้านประชาสงเคราะห์”

(workhouse) แต่เดิมในช่วงสมัยราชวงศ์ทิวดอร์รัฐบาลได้มอบหมายให้นักบวชในแต่ละพื้นที่ในเขตการปกครองวัดหรือ parish ดูแลเด็กเหล่านั้น ต่อมารัฐบาลอังกฤษได้เปลี่ยนเป็นให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในแต่ละพื้นที่เป็นผู้ดูแลเด็กในแต่ละพื้นที่เหล่านั้นแทน

แนวความคิดในการบรรเทาความเดือดร้อนเพื่อช่วยเด็กเหล่านี้เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายมากในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยนับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๒๓ รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติเพื่อเป็นการช่วยเหลือ รวมทั้งการจัดตั้งบ้านประชานูเคราะห์ทั่วทั้งประเทศ แต่แรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่ได้กลายเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญในช่วงเวลาต่อมาเช่นกันโดยเฉพาะช่วงเวลาของการปฏิวัติอุตสาหกรรม เนื่องจากเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่ parish มีมากมายและกลายเป็นช่องทางให้นายจ้างเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมได้เลือกเด็กเข้าไปเป็นแรงงานตามความชอบใจ นายจ้างโรงงานจะนำเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่เหล่านี้ไปทำงานในฐานะเด็กฝึกงานในโรงงาน ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๙ มีการรับเด็กจากบ้านประชานูเคราะห์ไปเป็นแรงงานเด็กฝึกงานจำนวนมากโดยเฉพาะตามพื้นที่ชนบทซึ่งบรรดานายจ้างเหล่านี้ได้ใช้ช่องว่างของกฎหมายที่ให้เด็กในบ้านประชานูเคราะห์เป็นเด็กฝึกงานได้เหมือนเช่นในยุคกลาง ช่องโหว่ของกฎหมายเช่นนี้ทำให้นายจ้างของโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากได้ใช้เป็นเครื่องมือเกณฑ์เด็กเหล่านี้เข้ามาเป็นแรงงาน

ในการปฏิวัติอุตสาหกรรมระยะแรก (ค.ศ. ๑๗๖๐-๑๘๓๐) นั้นมีการใช้แรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่ในภาคอุตสาหกรรมอย่างมากอันเป็นผลสืบเนื่องจากการที่เจ้าหน้าที่ในแต่ละพื้นที่เพิกเฉยและขาดความสนใจที่จะดูแลเด็กเหล่านั้นอย่างจริงจังมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทั้งโรงงานจำนวนมากทำทารุณกรรมต่อเด็กและทำร้ายเด็ก โดยเฉพาะในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอต่างๆ เด็กที่ทำงานในโรงงานต้องทำสัญญาผูกมัดตนเองกับโรงงานโดยเจ้าของโรงงานจะรับตัวเด็กจากบ้านประชานูเคราะห์ ซึ่งวิธีการนี้เป็นที่นิยมกันมากในบรรดานายจ้างของโรงงานต่างๆ รวมถึงเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายด้วย อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. ๑๘๑๖ รัฐบาลมีคำสั่งห้ามนำเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่จากบ้านประชานูเคราะห์ในกรุงลอนดอนออกไปภายนอกรัศมี ๖๕ กิโลเมตร^๑ แต่คำสั่งดังกล่าวไม่มีผลบังคับเท่าที่ควร เนื่องจากยังมีนายจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่ฝ่าฝืนและมักลักลอบนำเด็กเหล่านี้เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมอยู่บ่อยครั้ง

เด็กฝึกงานในสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม

ในสมัยการปฏิวัติอุตสาหกรรม นอกเหนือจากการใช้แรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่แล้ว ยังมีแรงงานเด็กอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่าแรงงานเด็กเสรี (Free Child Labour) ซึ่งเป็นแรงงานที่พ่อแม่ผู้ปกครองส่งลูกเข้ามาทำงานเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว เด็กเหล่านี้จะทำงานโดยมีสถานะเป็นเด็กฝึกงานและยังอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ปกครอง แรงงานเด็กเสรีนี้ก็ได้รับการปฏิบัติอย่างโหดร้ายทารุณจากเจ้าของโรงงานด้วยเช่นกัน ดังคำบอกเล่าถ่ายทอดประสบการณ์ของซาร่าห์ บินส์ (Sarah Binns) ที่ส่งลูกเธอเข้าไปเป็นแรงงานในช่วงเวลานั้น

ซาร่าห์ บินส์มีลูก ๔ คน คนโตอายุ ๑๔ ปี คนเล็กสุดอายุ ๕ ขวบ เป็นหญิงสามคน และเป็นผู้ชายหนึ่งคนอายุ ๙ ขวบ... ซาร่าห์เป็นมะเร็งทรวงอกเป็นเวลา ๔ ปี เธอเป็นคนไข้ในโรงพยาบาล Huddersfield Infirmary สองครั้ง เมื่อปีที่แล้วเธออยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๑๑ สัปดาห์... เธอสามารถพูดถึงความเจ็บป่วยโดยไม่มีน้ำตาไหล แต่เมื่อเธอได้เล่าถึงความทุกข์ของเธอเรื่องหนึ่ง น้ำตานันก็ไหลรินลงมาอย่างรวดเร็ว เธอรู้สึกถึงความเจ็บปวดมากขึ้นเมื่อเล่าว่า เธอต้องปลุกลูกๆ ในช่วงเวลาเช้ามืด จากนั้นเธอต้องยื่นส่งลูกๆ หน้าประตูบ้านในช่วงเวลาที่มีพายุอันเลวร้าย เสื้อผ้าลูกๆ ขาดวิน เธอเล่าต่อว่า... เธอต้องรอคอยการกลับมาของลูกๆ อย่างกระวนกระวายใจ จนกระทั่งดึกดื่น ลูกๆ ก็กลับมาในสภาพหนาวเหน็บ ลูกนั้นแทบไม่ได้กินอะไรเพราะพวกเขาเหนื่อยล้าและอ่อนแรงเกินไป^๓

เมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่แล้วจะเห็นได้ว่าแรงงานเด็กเสรีมีสภาพที่ดึกว่า เพราะสามารถเลือกงานและทำงานตามความพอใจของเด็กและผู้ปกครองเองได้ โดยเฉพาะผู้ปกครองเด็กนั้นรู้ดีว่าในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ (รวมทั้งอุตสาหกรรมผ้า) มีการใช้แรงงานเด็กอย่างหนักมาก พ่อแม่เด็กหลายคนจึงไม่ค่อยเต็มใจที่จะส่งลูกไปทำงานกัน ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เจ้าของโรงงานต้องไปนำเด็กจากบ้านประชาชนเคราะห์ในพื้น parish ต่างๆ มาเป็นแรงงานเพื่อชดเชยแรงงานเด็กที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม สถานภาพแรงงานเด็กทั้งสองประเภทนั้นก็ไม่ได้แตกต่างกันเท่าใดนักเนื่องจากต่างก็ได้รับความบอบซ้ำทั้งทางร่างกายและทางจิตใจเช่นเดียวกัน ใน

ช่วงต้นทศวรรษ ๑๙๒๐ มีโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอเกิดขึ้นอย่างมากมายโดยเฉพาะอุตสาหกรรมประเภทสิ่งทอฝ้ายซึ่งมีการใช้แรงงานเด็กจำนวนมากเนื่องจากการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ โรงงานสิ่งทอฝ้ายต้องการใช้แรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่จำนวนมากเพราะไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานเด็กที่มีทักษะสูงทั้งค่าจ้างก็ต่ำกว่าเมื่อเทียบกับการจ้างเด็กแรงงานเสรี อีกทั้งในช่วงเวลานั้น รัฐบาลยังไม่มีความหมายออกมาควบคุมบรรดาเจ้าของโรงงานที่ชัดเจน บรรดาเจ้าของโรงงานสามารถรับเด็กเหล่านี้จากเจ้าหน้าที่ในแต่ละพื้นที่ parish ได้โดยตรง ซึ่งมีจำนวนเด็กเหลือเฟือเนื่องจากผลจากการออกพระราชบัญญัติการล้อมรั้วที่ดินฉบับที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๖๐) และฉบับที่ ๒ (ค.ศ. ๑๙๔๕) ที่ทำให้ภาคการเกษตรล่มสลายลง พระราชบัญญัติดังกล่าวมีผลให้การล้อมรั้วขยายมากขึ้น พ่อแม่ของเด็กจำนวนมากต้องหลังไหลเข้าสู่เมืองอุตสาหกรรมสำคัญๆ เพื่อหางานทำ เด็กบางคนต้องขัดเซฟเนจรวมอยู่ตามสลัมในเมืองใหญ่ เด็กจำนวนมากไร้ที่อยู่อาศัยกลายเป็นเด็กจรจัดและจำนวนไม่น้อยต้องไปอยู่ในบ้านประชาสงเคราะห์ที่รัฐบาลจัดไว้ ในที่สุดจำต้องเข้าสู่แรงงานภาคอุตสาหกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ปัจจัยที่ทำให้เด็กเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นผลกระทบจากการออกพระราชบัญญัติการล้อมรั้วที่ดินทั้งสองฉบับซึ่งทำให้แรงงานเด็กจำนวนมากต้องหลังไหลเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมแล้ว มีปัจจัยอื่นๆ อีกที่นำแรงงานเด็กเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมประการแรก ในช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรม นักประดิษฐ์จำนวนมากได้ประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือหลากหลายประเภทเพื่อตอบสนองความต้องการในการขยายสินค้าผลิตภัณฑ์ที่เพิ่มมากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะเครื่องมือเทคโนโลยีทางด้านอุตสาหกรรมสิ่งทอ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเครื่องมือ Power Loom แทนที่เครื่องมือแบบเก่า Hand Loom เครื่อง Power Loom อาศัยพลังงานเครื่องจักรไอน้ำทำให้สามารถเพิ่มกำลังการผลิตได้มากและส่งผลให้อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายขยายตัวได้มากขึ้นเช่นกัน เด็กสามารถใช้เครื่องมือทอผ้าฝ้ายแบบ Power Loom ได้ ดังมีรายงานว่า “เด็กผู้ชายหรือเด็กผู้หญิงที่มีอายุ ๑๒-๑๔ ปี สามารถใช้เครื่องทอผ้าแบบ Power Loom ได้ทั้งสองเครื่อง และสามารถผลิตเสื้อผ้าชั้นดีเป็นสามเท่าเช่นเดียวกันกับจะทอผ้าด้วยมือเสียอีก...”^๕

เครื่อง Power Loom ทำให้การขยายตัวของการบินอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายดิบสูงมากขึ้นตามลำดับ เพราะเครื่องมือขึ้นนี้มีศักยภาพในการลดความซับซ้อนของเครื่องทอผ้าที่มีมาแต่เดิม อีกทั้งทำให้เด็กฝึกงานสามารถทำงานเข้ากับเครื่องจักรกลขึ้นใหม่ได้จนเด็กเองสามารถควบคุมเครื่องจักรกลได้ไม่แตกต่างจากผู้ใหญ่ ผลที่ตามมาคือเจ้าของโรงงานสามารถลดต้นทุนการผลิตได้มากเพราะค่าจ้างแรงงานเด็กถูกกว่า อีกทั้งเด็กไม่สามารถเรียกร้องอะไรจากเจ้าของโรงงานได้มาก

ประการที่สอง อิทธิพลการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่สืบเนื่องจากแนวความคิด “การค้าเสรี” (Free Trade) ก่อให้เกิดการใช้แรงงานและการขูดรีดแรงงานอย่างมหาศาล โดยเฉพาะแรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่และแรงงานเด็กเสรี แนวความคิดการแบ่งแยกแรงงาน (division of labour) เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายในบรรดาเจ้าของโรงงาน มีการแบ่งแผนกของเด็กโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอผ้าฝ้ายเป็นหมวดหมู่มีให้ปะปนกัน เด็กจำนวนมากต้องทำงานเหมือนหนึ่งเครื่องจักรกลที่ไม่ได้หยุดพัก รัฐบาลก็สนับสนุนแนวคิดดังกล่าวอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรีวิลเลียม พิตต์ (William Pitt) ที่กล่าวในรัฐสภาความว่า

ขอให้พวกท่านพิจารณาว่า การที่รัฐได้เข้าไปแทรกแซงนั้นมีผลทำให้อุตสาหกรรมดำเนินไปอย่างช้า การที่รัฐบาลมีความตั้งใจที่ดีได้ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมหาศาล... การค้า การอุตสาหกรรม รวมทั้งการแลกเปลี่ยนสินค้ามันสามารถปรับระดับในตัวเองได้อยู่แล้ว การบังคับควบคุมมันเป็นการทำลายวิถีทางตามธรรมชาติของมัน...”

ความโหดร้ายในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอผ้าฝ้าย

ในช่วงที่อุตสาหกรรมสิ่งทอผ้าฝ้ายในอังกฤษกำลังเฟื่องฟูนับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นศตวรรษที่ ๑๙ แม้อังกฤษมีการเติบโตทางการค้าและเศรษฐกิจทั้งในประเทศและนอกประเทศอย่างมาก แต่รัฐบาลก็เห็นถึงความเสื่อมโทรมและความเลวร้ายที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการใช้แรงงานเด็ก นักประวัติศาสตร์จำนวนมากได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง คลาร์ก นาร์ดินลลี (Clark Nardinelli) ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์แรงงานเด็กกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า เป็นความน่าอดสูที่เกิดขึ้น แรงงานเด็กที่

อพยพเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมนั้นแท้จริงแล้วไม่ได้ส่งผลต่อการช่วยยกฐานะครอบครัวให้ดีขึ้นเท่าใดนัก ความเห็นของเขาสอดคล้องกับ อีริก ทอมป์สัน (Eric Thompson) ที่ว่า “การใช้แรงงานเด็กที่มีอย่างกว้างขวางถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่น่าอัปยศมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของเราเอง”^{๙๐} นอกจากนี้ ริชาร์ด โอสต์เลอร์ (Richard Oastler) ผู้เคลื่อนไหวในการออกพระราชบัญญัติลดการทำงานเป็น ๑๐ ชั่วโมง/วัน กล่าวถึงการใช้แรงงานเด็กด้วย เขาเขียนเปรียบเทียบกับเด็กเหล่านั้นกับทาสในอาณานิคมอินเดียตะวันตกว่า

เด็กผู้น่าสงสาร! เธอถูกสังเวचनाให้กับความโลก, เธอช่างไม่ต่างอะไรกับพวกทาสนิโกรเหล่านั้นเลย...พวกเธอถูกบังคับให้ทำงานตรากตรำเพื่อที่ความต้องการของพ่อแม่ปรารถนา, หรือความโลภทะกละของนายจ้างผู้เหี้ยมโหดสังหาร!^{๙๑}

การใช้แรงงานเด็กในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายจึงเป็นปัญหาสำคัญของสังคมอังกฤษ หลังการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายตามเมืองสำคัญๆ ทั้งในพื้นที่แลงคาเชียร์ เซสเชียร์ หรือเดอรัมเชียร์ เด็กเป็นจำนวนมากเข้ามาทำงานในอุตสาหกรรมดังกล่าว โดยส่วนใหญ่ติดตามผู้ปกครองมา เด็กบางคนที่มีอายุประมาณ ๖-๗ ขวบอาจต้องทำงานเป็นเวลา ๑๖ ชั่วโมง เป็นเวลา ๖ วันต่อ ๑ สัปดาห์^{๙๒} อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายที่เติบโตและขยายตัวจำเป็นต้องใช้แรงงานเด็กเป็นจำนวนมากศาลในการเพิ่มศักยภาพทางด้านการผลิต เด็กส่วนใหญ่จากสถานประชาทุรภาวะในพื้นที่ parish ต่างๆ อาจถูกบีบบังคับทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ขายแรงงาน เด็กจำนวนไม่น้อยถูกเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมซื้อตัวมา ในขณะที่เด็กอีกมากเต็มใจที่จะมาทำงานเพื่อแลกกับค่าจ้างเพียงเล็กน้อย เด็กที่เข้ามาอยู่ในโรงงานแล้วจะอยู่ใต้การดูแลของหัวหน้าคนงาน (foreman) อีกที่

มิสเตอร์ เรดเกรฟ (Mr. Redgrave) กล่าวถึงความเลวร้ายที่เกิดขึ้นในโรงงานสิ่งทอว่า

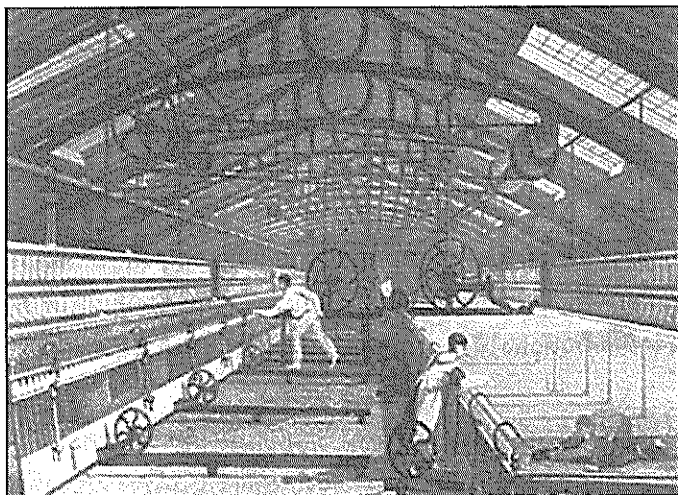
ข้าพเจ้าได้คิดมานานแล้วว่าการจ้างแรงงานเด็กอายุ ๘ ขวบในโรงงานเป็นความชั่วร้ายทางด้านสังคม ความชั่วร้ายนั้นได้ทวีเพิ่มมากขึ้นเมื่อพ่อแม่ส่งลูกไปทำงานขณะพวกเขายังน้อย ข้าพเจ้าคิดว่าเด็กๆ เหล่านั้นไม่ควรทำงานในโรงงานจนกว่าจะอายุครบ ๑๐ ปี และไม่ควรจะ

ให้เด็กอายุต่ำกว่า ๑๓ ปีคนใดถูกใช้งานในพื้นที่ซึ่งมีกระบวนการผลิตอัน
กระทบกระเทือนต่อสุขภาพของพวกเขาเช่นที่ card-room ในโรงงานสิ่งทอ
ฝ้าย หรือที่ heckling-room ในโรงงานสิ่งทอป่าน^{๖๖}

มณฑลแลงคาเชียร์ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้าย
มีการใช้เด็กเป็นแรงงานเพิ่มจำนวนมากขึ้นตามลำดับโดยเฉพาะช่วงระยะเวลา ค.ศ.
๑๘๕๐-๑๘๙๐ ในโรงงานสิ่งทอฝ้ายของ เซอร์ โรเบิร์ต พิล บิดาของนายโรเบิร์ต พิล
(ผู้บุตร) ก็มีการใช้แรงงานเด็กมากกว่า ๑,๐๐๐ คนในโรงงาน ส่วนโรงงานอุตสาหกรรม
สิ่งทอฝ้ายของริชาร์ด อาร์คไวท์ (Richard Arkwright) ที่เดอรัมบีเชียร์มีคนงานในโรงงาน
๑,๑๕๐ คน แต่เป็นแรงงานเด็กจำนวนถึงสองในสาม^{๖๗}

แรงงานเด็กมักต้องจำยอมกับนายจ้างซึ่งมีการควบคุมการทำงานอย่างเข้มงวด
และได้รับค่าจ้างเป็นจำนวนเงินเพียงเล็กน้อย อีริก ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm)
กล่าวถึงสภาพการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายว่า เป็นโรงงานที่โหดร้ายและ
ทารุณกรรมต่อเด็กอย่างมากและในช่วง ค.ศ. ๑๘๓๐ เด็กจำนวน ๒๖,๐๐๐ คนถูกจ้าง
เข้าไปในอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้าย นักประวัติศาสตร์บางคนขนานนามว่าโรงงาน
อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายนั้นเป็น “โรงงานนรก” (satanic mill) บางคนบรรยายว่าสถานที่
แห่งนี้เป็นสถานที่โหดเหี้ยม ใช้ภาษาและวาจาเหยียดหยาม เมื่อเทียบกันระหว่างการทำงาน
ของเด็กในพื้นที่การเกษตรกับโรงงานแล้วนั้นมีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก แม้ว่าทั้ง
การทำงานสองประเภทเป็นการใช้แรงงานเด็กที่เหมือนกัน แต่โรงงานอุตสาหกรรมมี
ระเบียบที่เข้มงวดและการลงโทษทารุณกรรมที่รุนแรงกว่า กล่าวได้ว่าชะตากรรมของเด็ก
ในโรงงานสิ่งทอฝ้ายขึ้นอยู่กับเจ้าของโรงงานสิ่งทอฝ้ายแต่เพียงผู้เดียว

เด็กทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายนั้นจะถูกจ้างเป็นแรงงานเมื่ออายุ
ยังน้อย บางคนถูกจ้างเมื่ออายุได้ ๕-๖ ขวบ เด็กจะทำสัญญาว่าจ้างเป็นเด็กฝึกงาน
(indentures of apprenticeship) อย่างน้อยเป็นเวลาถึง ๗ ปี^{๖๘} ซึ่งถือเป็นระยะเวลาที่
ยาวนานมาก ในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้าย เด็กฝึกงานที่ตกเป็นเหยื่อในโรงงาน
มากที่สุดคือเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่ parish ต่างๆ โดยมีเจ้าหน้าที่ใน parish นั้นๆ คอยดูแล
เด็กในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายมีหน้าที่หลัก ๒ ประเภทคือทำหน้าที่เป็น piecer
และทำหน้าที่เป็น scavenger เด็กที่ทำหน้าที่เป็น piecer นั้นจะทำหน้าที่เดินดูเครื่องจักร

การทำงานของเด็ก piecer

ที่กำลังปั่นด้ายฝ้ายอยู่ หากด้ายที่กำลังปั่นอยู่นั้นขาดลง piecer ก็ต้องต่อด้ายฝ้ายเข้าไปในเครื่องใหม่ จอห์น ฟิลเดนส์ (John Fieldens) บุตรของคหบดีเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมฝ้าย รวมทั้งเป็นนักปฏิรูปสังคมผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งกล่าวถึงเด็กเหล่านี้ในสภาผู้แทนว่า

ที่ประชุมในเมืองแมนเชสเตอร์ ชายคนหนึ่งกล่าวว่า เด็กในโรงงานทอผ้าต้องเดินเป็นระยะทาง ๓๔ กิโลเมตรต่อวัน ข้าพเจ้าได้ฟังแล้วรู้สึกตระหนกตกใจอย่างมาก เมื่อข้าพเจ้ากลับบ้าน ข้าพเจ้าเดินไปโรงงานของข้าพเจ้าพร้อมด้วยนาฬิกาเรือนหนึ่ง ข้าพเจ้าจึงมองดูเด็กคนหนึ่งที่กำลังทำงานและดูเขาเป็นบางครั้ง คำนวณระยะทางที่เด็กคนนั้นเดินไปใน ๑ วัน และรู้สึกตกใจมากเมื่อพบว่าระยะทางที่เดินนั้นไม่น้อยกว่า ๓๒ กิโลเมตรเลยทีเดียว^๖

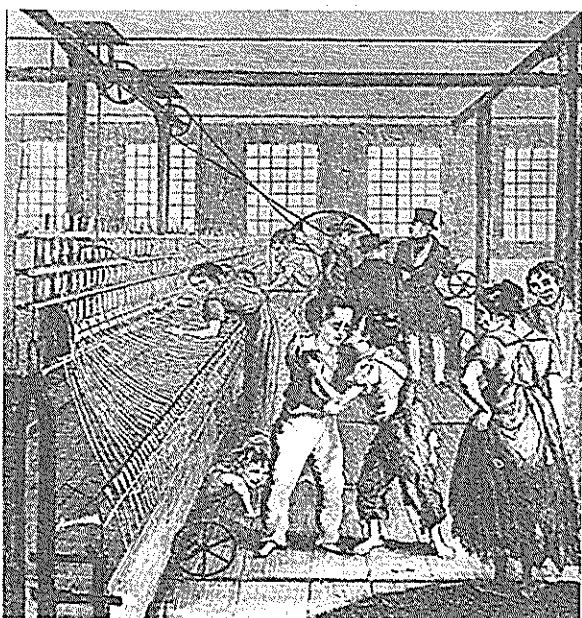
อีกกรณีหนึ่งคือที่โรงงานปั่นด้ายฝ้ายที่เมืองกลาสโกว์ (Glasgow) ชายปั่นด้ายฝ้ายคนหนึ่งทำงานพร้อมกับเด็ก piecer คนหนึ่งซึ่งมีอายุระหว่าง ๙-๑๔ ปี เด็กเหล่านี้ต้องคลานเข้าไปใต้เครื่องจักรขนาดใหญ่เพื่อเก็บเศษด้ายฝ้ายที่ตกใต้เครื่องจักร เด็ก piecer บางคนอาจเดินตามผู้ใหญ่เพื่อรับคำสั่งในการทำงานอีกที่ เด็กบางคนอาจจะต้องเดิน

อยู่ในโรงงานโดยแทบมิได้นั่งเป็นเวลาเกือบ ๑๒ ชั่วโมงต่อวัน^{๖๖}

ส่วนพวก scavenger มีหน้าที่คอยเก็บเศษด้ายฝ้ายที่ตกตามพื้นขณะที่เครื่องจักรกำลังทำงาน ซึ่งถือเป็นเรื่องอันตรายมาก เด็กมีโอกาสที่จะถูกเครื่องจักรทำอันตรายได้ ดังคำสัมภาษณ์เดวิด โรว์แลนด์ (David Rowland) ซึ่งเคยเป็น scavenger มาก่อน เขาเล่าว่า “เด็กที่เป็นสกาเวนเจอร์ต้องขัดถูและทำความสะอาดได้ล้อเครื่องจักรและต้องอยู่ใต้คำสั่งของช่างปั่นด้ายฝ้ายและพีชเชอร์อีกที ปกติแล้วผมต้องอยู่ใต้ล้อเครื่องจักรและต้องคอยดูเวลาเครื่องจักรมันทำงาน ผมมีแนวโน้มที่จะได้รับอุบัติเหตุได้ ดังนั้น เวลาทำงานผมจำต้องก้มตัวลงให้ต่ำอยู่บ่อยครั้งเพื่อหลีกเลี่ยงล้อเครื่องจักรที่อาจจะมาทับตัว”^{๖๗}

นอกจากนี้ หัวหน้าคนงานก็ทารุณกรรมเด็กเหล่านี้อยู่บ่อยครั้ง รวมถึงการให้ทำงานที่เข้มงวดและหนักมาก เด็กคนหนึ่งซึ่งเคยทำงานในโรงงานของพี่น้องตระกูล ลอมบี้ (Lomb) ได้เขียนถึงประสบการณ์ที่เลวร้ายของตนว่า

...ฉันทำงานเป็นเด็กฝึกงานเป็นเวลา ๗ ปี ซึ่งฉันใคร่ครวญดูแล้ว

การทำงานของเด็ก scavenger

ว่ามันช่างไม่มีความสุขในชีวิตเลย...เครื่องจักรแม้มันจะไม่สูง แต่ฉันก็
เคยเกินไปที่จะเอื้อมถึงมัน เพื่อที่จะแก้ปัญหานี้ จึงได้มีการคิดค้นรองเท้า
ที่เรียกว่า high patten (รองเท้าไม้ขนาดหนาซึ่งผูกติดกับเท้าโดยใช้เชือกหนัง
และห่วงเหล็กผูกติดรอบข้อเท้า) ขึ้นมา ซึ่งฉันต้องเดินลากมันไปทุกที่
การจำกัดพื้นที่และแรงงานมิได้เป็นภาระ แต่ความเข้มนวดกดข้นเป็น
สิ่งที่เหลือจะทานทน แต่อย่างไรก็ดี ฉันจำต้องรับภาระความทุกข์ระทมนี้
ต่อไป^{๑๙}

ในกรณีที่เด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่เหล่านี้เสียชีวิตหรือพิการจนไม่สามารถ
ทำงานได้ก็จะถูกแทนที่ด้วยเด็กฝึกงานจากเขตพื้นที่ parish อื่นๆ เข้ามาใหม่เรื่อยๆ
โรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายนั้นมีการนำเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่เหล่านี้เข้าไปทำงาน
เป็นจำนวนมาก เจ้าหน้าที่ในพื้นที่ parish เองนั้นย่อมมีส่วนอย่างมากในการสนับสนุน
การใช้แรงงานเด็กเช่นกัน ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่หลายคนนั้นได้รับเงินอาโมสสินจ้างจาก
เจ้าของโรงงาน หรือเจ้าหน้าที่ในบางพื้นที่ parish เหล่านั้นต้องการระบายเด็กเหล่านั้น
ออกไปด้วยเช่นกันเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายที่รัฐบาลได้ส่งมาสนับสนุนบ้าน
ประชานุเคราะห์ เจ้าหน้าที่บางคนยังักยกเงินหลวงไปใช้จ่ายในธุระส่วนตัวดังเช่น
ในงานประพันธ์ Oliver Twist (โอลิเวอร์ ทวิสท์) ของชาลส์ ดิกเกนส์ (Charles Dickens)
ในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้าย เด็กจำนวนมากใน parish ต่างๆ ถูกส่งไปเป็นแรงงาน
ในโรงงาน จะเห็นได้จากข้อมูลชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

เด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่จะถูกส่งจากบ้านประชานุเคราะห์
(workhouse) ในอังกฤษรวมทั้งสถานสาธารณสงเคราะห์ (public charities)
ในสกอตแลนด์ไปยังโรงงานเพื่อจะ “ถูกใช้” ในฐานะที่เป็น “วัตถุดิบที่
ถูกที่สุดในตลาด” การกระทำที่ไร้มนุษยธรรมนี้เป็นรูปแบบที่ถูกปฏิบัติ
เป็นขั้นเป็นตอน เจ้าของโรงงานจะติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของเด็กเหล่านั้น...
ต่อจากนั้นจะมีวันที่ระบุแน่ชัดในการตรวจสอบเด็กเพื่อเข้ามาเป็นแรงงาน
โดยมีเจ้าของโรงงานหรือตัวแทนเป็นคนตรวจสอบ เมื่อเด็กถูกตรวจสอบ
และถูกเลือกแล้ว เด็กๆ จะถูกลำเลียงโดยมีรถโค้ช รถบรรทุก หรือเรือเพื่อ
ไปยังปลายทางนั้นๆ และเมื่อถึงตอนนั้น เด็กจะสิ้นอิสรภาพลงทันที...

เมื่อเด็กมาถึงโรงงาน หากไม่ได้มีการระบุไว้ก่อนหน้านี้ พวกเขาเอง
จะถูกนำไปยังห้องมืดแคบๆ... ในขณะที่เดียวกันการปฏิบัติต่อเด็กฝึกงาน
เหล่านั้นก็ขึ้นอยู่กับนายจ้างผู้เดียว^{๖๐}

กล่าวได้ว่าบ้านประชาชนเคราะห์ในเขตพื้นที่ parish นั้นเป็นแหล่งแรงงานที่สำคัญ
อย่างมาก โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้าย บรรดาเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม
สิ่งทอฝ้ายนิยมจ้างเด็กๆ เป็นแรงงานเอง แบบสอบถามโรงงานใน ค.ศ. ๑๘๓๓ (Factory
Queries of 1833) เป็นตัวอย่างสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นสถิติของเจ้าของโรงงานฝ้าย
ต่อการจ้างเด็กเหล่านี้เข้ามาทำงาน เจ้าหน้าที่ได้ถามแบบสอบถามบรรดาเจ้าของโรงงาน
อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายในเขตพื้นที่เชสเชียร์, แลงคาเชียร์ และเดอรัมเชียร์ บรรดาเจ้าของ
โรงงานให้ข้อมูลดังนี้ ร้อยละ ๘๔ ชอบที่จะจ้างเด็กเข้ามาทำงาน ร้อยละ ๑๓ มองว่า

การทำงานของเด็กในห้องปั่นด้ายฝ้าย

‘‘ไม่มีความแตกต่างอะไรเลย ในขณะที่ร้อยละ ๓ ให้คำตอบที่คลุมเครือ’’๑๑ บรรดาเจ้าของโรงงานที่จ้างเด็กเหล่านี้มักไม่คำนึงถึงทักษะของเด็กที่มีต่อเครื่องมือ ทั้งนี้เพราะนายจ้างคาดการณ์ว่าเด็กเหล่านี้ต้องเรียนรู้ทักษะในการทำงานได้เอง นอกจากนี้ กฎระเบียบในโรงงานมีความเข้มงวดอย่างมาก ในโรงงานมีการทารุณกรรม มีการเขียนตีเพื่อเป็นการลงโทษและกระตุ้นให้เด็กเหล่านั้นตื่นตัวเพื่อทำงานได้มากขึ้น เจ้าของโรงงานบางแห่งมีความโหดร้ายต่อเด็กมากถึงขั้นทุบตะ ต่อย ตี บางครั้งมีการใช้เข็มจิ้มที่หูจนเลือดไหลไหลออกมา๑๒ ในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายบางแห่งมีแนวโน้มที่จะจ้างเด็กที่มีอายุน้อยมาทำงาน ดังจะเห็นได้จากในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๑๐ เด็กในโรงงานอุตสาหกรรมฝ่ายซึ่งมีอายุน้อยกว่า ๑๐ ปี ถึงเกือบร้อยละ ๕๐๑๓ ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่สูงมาก

เด็กที่ทำงานในอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายทำงานหนักมากกว่า ๑๔ ชั่วโมงต่อวัน ในสภาพโรงงานที่ย่ำแย่ที่บีบอัดอันส่งผลต่อสุขภาพเด็กโดยตรง โรงงานอุตสาหกรรมบางแห่งมีอุณหภูมิสูงถึง ๕๒ องศาเซลเซียส๑๔ รวมทั้งมีอากาศที่บีบอัด เด็กจำนวนมากได้รับฝุ่นละอองฝ้ายที่เป็นอันตรายต่อร่างกายซึ่งมาจากเครื่องปั่นด้ายฝ้ายจำนวนมาก และเด็กต้องทำงานตั้งแต่เวลา ๖.๐๐ นาฬิกา เรื่อยไปและต้องสุดดมทุกวัน วันละกว่า ๑๐ ชั่วโมง๑๕

ดร.เวิร์ด (Dr.Ward) แพทย์ที่เมืองแมนเชสเตอร์ให้สัมภาษณ์เรื่องสุขภาพของแรงงานในโรงงานทอผ้าซึ่งเขาได้ไปตรวจมา เขากล่าวว่า

ข้าพเจ้ามีโอกาสได้พบคนงานที่มาจากหลายแห่งและได้เข้าไปตรวจที่โรงงานนั้นด้วยความอดทน ฤดูร้อนปีที่แล้วข้าพเจ้าไปตรวจโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้าย ๓ แห่ง พร้อมกับ ดร.คลอฟ (Dr.Clough) แห่งเมืองเพสตัน และคุณบาร์กเกอร์ (Mr.Barker) แห่งเมืองแมนเชสเตอร์ พวกเราไม่สามารถทนได้ถึง ๑๐ นาที โดยปราศจากการอ้าปากค้างเพื่อหายใจ เป็นไปได้อย่างไรที่คนงานเหล่านี้ทนได้ถึง ๑๒-๑๔ ชั่วโมง หากพวกเราตรวจดูอุณหภูมิในอากาศและการติดเชื้อโรคในอากาศแล้วละก็ มันเป็นเรื่องที่น่าตกใจอย่างมากคนที่ทำงานในพื้นที่วังจำกัดเช่นนี้จะทนได้อย่างไรกับชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานขนาดนั้น๑๖

นอกจากนี้ งานเขียนของ พอล มงโต (Paul Mantoux) ยังกล่าวถึงสภาพของเด็ก

ในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายไว้ว่า

...โชคชะตาของเด็กที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายนั้น
ช่างเป็นชีวิตที่น่ารันทดใจเหลือเกิน เด็กเหล่านี้ต้องทนทุกข์ทรมานทรกรรม
กับการถูกใช้แรงงานอย่างหนักตามความพอใจของนายจ้าง...ต้องทำงาน
หนักถึงวันละ ๑๒-๑๖ ชั่วโมง ... โรงงานจะให้เด็กหยุดพักกินอาหารได้เพียง
๔๐ นาที และในระยะเวลา ๔๐ นาทีนี้ เด็กจะต้องเจียดเวลาอีก ๒๐ นาที
เพื่อทำความสะอาดเครื่องจักร ในบางโรงงานจะมีการทำงานตลอดทั้งวัน
ทั้งคืนโดยปราศจากการหยุดพัก เด็กจะต้องผลัดเปลี่ยนกันดูแล อุบัติเหตุ
จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้น ... ในเวลาพลบค่ำเด็กหลายคนที่เหน็ด
เหนื่อยจากการใช้แรงงานแทบจะม่อยตัวหลับตามเครื่องจักร ดังนั้น เรื่อง
ที่เด็กถูกเครื่องจักรบดนิ้ว หรือกระทั่งเรื่องเด็กถูกเครื่องจักรทำอันตรายจึง
เป็นเรื่องที่ได้ยินอยู่บ่อยครั้ง...^{๒๔}

จอห์น โดเฮอร์ตี (John Doherty) ได้เขียนเรื่อง Memoir of Robert Blincoe, An Orphan Boy (บันทึกความทรงจำของร็อบเบิร์ต บลิงโค, เด็กกำพร้า) ซึ่งเป็นเรื่องราว
ที่เกี่ยวกับเด็กชื่อบลิงโค (Blincoe) ซึ่งเป็นเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่จากบ้านประชานุเคราะห์
ที่เซนต์แพนคราส (St. Pancras) ซึ่งถูกส่งไปยังอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายที่โรงงาน ณ
เมืองโลว์ดแฮม (Lowdham โรงงานในเมืองโลว์ดแฮมมีตระกูลแลมเบิร์ต (Lambert) เป็น
เจ้าของโรงงานตั้งอยู่ในพื้นที่นอตต์เชียร์ (Nottshire)) ต่อจากนั้นเขาก็ถูกส่งไปยังโรงงาน
อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายที่โรงงาน ณ เมืองลิตตัน (Litton) ในบันทึกความทรงจำของเขา
ได้พูดถึงประสบการณ์อันเลวร้ายดังนี้

เด็กฝึกงานยากจนในโรงงานลิตตันนั้นมีลักษณะซูบซีด ผิวพรรณ
ซีไรด์ ร่างกายบอบบาง หน้าตาซีดเซียว ในโรงงานเต็มไปด้วยความสกปรก
สภาพที่ย่ำแย่ สิ่งเหล่านี้ทำให้เขา (บลิงโค) รู้สึกเศร้าโศกในโชคชะตาของ
เด็กเหล่านั้น ที่โรงงานเด็ก ๆ จะถูกนำไปยังบ้านเด็กฝึกงานซึ่งเป็นสถานที่
อันเลวร้าย อาหารมื้อแรกที่เด็กได้รับนั้นคือ ข้าวต้มเหลวและเค้กข้าวโอ๊ต
ซึ่งเป็นอาหารที่ไม่ถูกรสชาติกับปากเลย ขณะที่บลิงโคและเพื่อนนั้นไปนอน
โดยที่ไม่ได้รับประทานอาหารเลย...

ห้องพัก ห้องนอนนั้นก็ดูด้อยกว่าที่โลว์เดม กลิ่นจากน้ำมันและกลิ่นสกปรกนั้นเหม็นคั่งไปหมด บลิ่งโคนอนทั้งคืนอย่างไม่เป็นสุข ในขณะที่เดียวกันก็รู้สึกถึงความเวทนามกับโชคชะตาที่เกิดขึ้นกับเขาและหัวใจก็สั่นสะท้านกับความทุกข์อันยิ่งใหญ่...

ที่โรงงานในลิตตัน เด็กฝึกงานจะถูกตะโกนเรียกตั้งแต่เช้าตรู่และทำงานไปจนกระทั่งดึกดื่นจนเด็กเหล่านั้นไม่มีเวลาพอที่จะทำความสะอาดร่างกาย... ในช่วงตอนกลางคืนของวันศุกร์ เด็กฝึกงานจะอาบน้ำ หวีผมและใส่เสื้อผ้า บลิ่งโคพบเพื่อนร่วมงานของเขาอยู่ในสภาพที่บาดเจ็บ ร่างกายของพวกเขาเต็มไปด้วยแนวไม้เรียวและรอยฟกช้ำ ที่ศีรษะของพวกเขานั้นมีบาดแผล และที่หลายแห่งในร่างกายเต็มไปด้วยตัวหมัด เด็กผู้หญิงที่มีอายุมากที่สุดจะหวีผมและทำความสะอาดให้เด็กฝึกงานที่มีอายุต่ำกว่า... สบู่เป็นสิ่งที่ถูกห้ามใช้ อาหารจำนวนเพียงเล็กน้อยที่ถูกให้เพื่อชดเชยซึ่งทำให้เด็กเหล่านั้นเกิดความหิวโหย เด็กฝึกงานนอนในห้องที่แสนสกปรก หัวหน้าคุมงานจะไม่ลั่นประตูไว้แต่ละห้อง เมื่อระฆังดังเขาจะเดินไปยังแต่ละห้องพร้อมด้วยไม้เรียวในมือที่กำไว้ และถ้าพบว่าเด็กคนใดยังนอนอยู่บนเตียงหรือแต่งตัวช้า เขาจะหวดเด็กเหล่านั้นโดยไม่ปราณี เด็กฝึกงานเหล่านั้นจะได้กินอาหารมื้อเช้าเพียงข้าวต้มเหลวที่เรียกกันใน Derbyshire ว่า "stir pudding" และเค้กข้าวโอ๊ต อาหารเช้าเริ่มเวลา ๘ โมง แต่ถึงกระนั้นเครื่องจักรก็ไม่หยุดทำงาน และมื้ออาหารนั้นก็มาไม่เป็นเวลา บางทีมื้ออาหารนั้นก็ไม่ได้นับจนถึงกระทั่ง ๑๐ โมงหรือ ๑๑ โมง...^{๒๔}

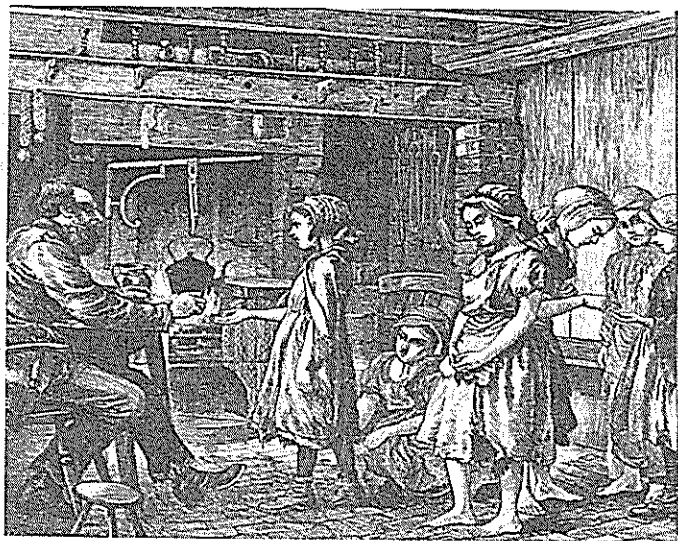
ในบางพื้นที่ของโรงงานเช่น ในห้องโรงแยกฝ้าย (winding room) ซึ่งห้องนี้จะเป็นเด็กทั้งหมดที่เข้ามาทำงาน โดยปกติเด็กเองต้องยืนทำงานตลอดนับตั้งแต่ช่วงเวลา ๖.๐๐ นาฬิกาไปจนถึง ๑๗.๐๐ นาฬิกา^{๒๕} ในขณะที่เจ้าของโรงงานเองนั้นก็ได้เอาใจใส่เด็กเหล่านั้นเลย ในโรงงานอุตสาหกรรมบางพื้นที่ เด็กอายุ ๘ ขวบต้องทำงานกับเครื่องจักรกลที่ต้องใช้ทักษะสูง เด็กบางคนถูกผู้ใหญ่รังแก แม้กระทั่งในหมู่เด็กด้วยกันเองนั้น เด็กที่มีอายุมากกว่าจะพูดจาก้าวร้าวกระโชกใส่เด็กที่มีอายุน้อยกว่า เด็กหญิงบางคนถูกผู้ใหญ่คุกคามทางเพศ นอกจากนี้ เด็กเองยังถูกเอาเปรียบในเรื่องของค่าจ้าง ทั้งนี้ นายจ้าง

จะพยายามหาช่องทางหักค่าจ้างทุกรูปแบบ ดังจะเห็นได้จากตารางข้างล่าง

การหักเงินจากความผิดที่กระทำ	จำนวนเงินที่ถูกหัก
ถ้าพบว่าผู้ปั่นฝ้ายเปิดหน้าต่าง	s d
งานที่ทำออกมาสกปรก	๑ ๐
ทิ้งกระป๋องน้ำมันเอาไว้นอกที่นอกทาง	๑ ๐
ปั่นด้วยฝ้ายด้วยแสงจากแก๊สนานเกินไปในตอนเช้า	๐ ๖
ได้ยินเสียงผิวปาก	๒ ๐
สาย ๕ นาที่หลังระฆังดังครั้งสุดท้าย	๑ ๐
ป่วยแล้วไม่สามารถหาคนปั่นฝ้ายคนอื่นมาแทนได้	๒ ๐

เด็กจำนวนมากที่ทำงานในอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองมากมายโดยเฉพาะอาการเจ็บป่วยรวมทั้งโรคภัยมากมาย ในกรณีที่เด็กเจ็บป่วยพ่อแม่ต้องดูแลเด็กเอง เด็กจะได้รับค่าจ้างก็ต่อเมื่อทำงานให้เจ้าของโรงงานได้เท่านั้น เด็กที่ทำงานเป็นเวลานานๆ จะมีสุขภาพที่ย่ำแย่ลงตามลำดับหรืออาจเสียชีวิตขณะเดียวกันระเบียบในโรงงานนั้นก็มีลักษณะที่เข้มงวดอย่างยิ่ง ในโรงงานบางแห่งหากเด็กมาสายหรือกระทั่งไม่ทำงานจะถูกลงโทษโดยหัวหน้าคุมงานโดยห้อยวัตถุที่หนักไว้ที่คอไว้ประมาณ ๑ ชั่วโมงเพื่อเป็นแบบอย่างไม่ให้คนอื่นปฏิบัติตาม ผลจากการลงโทษเช่นนี้ทำให้กระดูกที่หลังและขาได้รับบาดเจ็บ ดังเช่นในบันทึกความทรงจำของบลิงโคทีกกล่าวถึง โรเบิร์ต วูดวาร์ด (Robert Woodward) ซึ่งเป็นหัวหน้าคุมงานที่โหดร้ายมาก มีการบังคับให้เด็กเปลือยกายทำงานในช่วงฤดูหนาว รวมทั้งการลงโทษแบบโหดร้ายวิธีการอื่นๆ มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า เด็กที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมนั้นเหมือนเข้าไปอยู่ในภาวะสงครามก็ไม่ปาน^{๓๐}

อย่างไรก็ตาม เรื่องราวความโหดร้ายของการใช้แรงงานเด็กในอุตสาหกรรมสิ่งทอเป็นที่รับรู้ของสาธารณชนอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา โดยผ่านงานเขียนของชาร์ล

เด็กจำนวนมากถูกกดขี่ค่าจ้างจากเจ้าของโรงงาน

ดิกเกนส์นักเขียนคนโปรดของชนชั้นกลางในอังกฤษ นอกจากนั้น ชาวอังกฤษยังได้รับข้อมูลจากแหล่งต่างๆ คือ รายงานของรัฐบาลซึ่งหลักฐานของการใช้แรงงานเด็กในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอนั้นถูกตีพิมพ์ลงในสมุดปกน้ำเงิน (Blue books)^{๓๐} และโดยเฉพาะการแต่งตั้งคณะกรรมการสืบสวนเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงคือ คณะกรรมการการ Factory Commission of 1833 และ Children's Employment Commission of 1842 คณะกรรมการทั้งสองชุดได้ตีพิมพ์รายงานการใช้แรงงานเด็กในอุตสาหกรรมสิ่งทอไว้ นอกจากนี้ ยังมีบันทึกเรื่องราว รวมทั้งหนังสือ และนิยายสารคดีตีพิมพ์ความชั่วร้ายในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายเหล่านี้ด้วย

เด็กที่เข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ่ายนั้นประสบชะตากรรมในเรื่องของการใช้แรงงานอย่างทารุณกรรมและไร้มนุษยธรรม โดยเฉพาะแรงงานเด็กฝึกงานตามเขตพื้นที่นั้นได้รับการปฏิบัติอย่างโหดร้ายทารุณมาก ผู้คนในสังคมส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้มากเท่าใดนักในระยะแรก แม้รัฐบาลอังกฤษจะศึกษาปัญหานี้โดยตรงและได้มีการออกกฎหมายหลายฉบับเรียกว่า “พระราชบัญญัติโรงงาน” ซึ่ง

ฉบับแรกออกใน ค.ศ. ๑๘๐๒ เรียกว่า Health and Morals of Apprentices Act โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประกันสุขภาพและศีลธรรม ลูกมือฝึกงานในโรงงานและเพื่อช่วยเหลือเด็กที่ตกเป็นเหยื่อในโรงงานและออกติดต่อกันอีกนับสิบฉบับเป็นระยะๆ เช่น พระราชบัญญัติโรงงาน ค.ศ. ๑๘๔๔ เด็กและสตรีอายุ ๑๓-๑๔ ปีห้ามทำงานเกิน ๑๒ ชั่วโมง/วัน ส่วนเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๑๓ ปี ต้องทำงานไม่เกิน ๖.๕ ชั่วโมง/วัน และวัยทำงานเด็กต้องไม่ต่ำกว่า ๘ ปี และให้ล๊อมหรือกันเซตเครื่องจักรที่อันตรายและพระราชบัญญัติโรงงาน ค.ศ. ๑๘๔๗ กำหนดให้วัยทำงานเด็กต้องไม่ต่ำกว่า ๑๐ ปี เด็กอายุระหว่าง ๑๐-๑๔ ปี ให้ทำงานเพียงครึ่งวันเท่านั้น เป็นต้น นับเป็นการช่วยเหลือและบรรเทาการใช้แรงงานเด็กที่ไม่เป็นธรรมในอังกฤษได้อย่างมาก และทำให้เด็กได้รับความคุ้มครองตามหลักสิทธิมนุษยชนในเวลาต่อมา

เชิงอรรถ

- ^๑ อนันต์ชัย เลานะพันธ์, *เรื่อนำรัฐในยุโรปสมัยกลาง* (กรุงเทพฯ : คัดติโสภาการพิมพ์, ๒๕๕๐), ๑๖๓.
- ^๒ Paul Mantoux, *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century* (Chicago : Chicago University, 1983), 422.
- ^๓ Dorothy M. George, *England in Transition; Life and Work in the Eighteenth Century* (Harmondsworth : Penguin Books, 1969), 118.
- ^๔ E. Frank Hugget, *The Past, Present and Future of Faculty Life and Work* (London : Harrap, 1973), 2.
- ^๕ Arthur Redford, *The Economic History of England 1760-1860* (London : Longmans, 1960), 152.
- ^๖ Neil J. Smelser, *Social Change in the Industrial Revolution; An Application of Theory to the Lancashire Cotton Industry, 1770-1840* (London : Routledge & K. Paul, 1959), 187.
- ^๗ Hugget, *The Past, Present and Future of Factory Life and Work*, 22-23.
- ^๘ Ibid., 16.
- ^๙ Mantoux, *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century*, 403.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๒ (๒๕๕๓) ฉบับที่ ๑ ๑๔๗

- ๑๐ E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (London : Penguin, 1991), 349.
- ๑๑ Clark Nardinelli, "Children Laboar and the Factory Acts", *Journal of Economic History*, (40 : No. 4, 1980), 739.
- ๑๒ Hugget, *The Past, Present and Future of Factory Life and Work*, 5.
- ๑๓ Ernst Elder von Plener, *English Factory Legislation* (London : Chapman and Hall, 1873), xii-xiii.
- ๑๔ Thomas Southcliffe Ashton, *The Industrial Revolution, 1760-1830* (London : Oxford University Press, 1948), 93.
- ๑๕ Mantoux, *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century*, 420.
- ๑๖ Piecers, Accessed 18 March 2009, Available from <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Rpiecers.htm>
- ๑๗ Ursula Ruth Yuixano Henriques, *The Early Faculty Acts and Their Enforcement* (London : Historical Association, 1971), 2.
- ๑๘ Scavengers, Accessed 18 March 2009, Available from <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/IRscavengers.htm>
- ๑๙ Hugget, *The Past, Present and Future of Factory Life and Work*, 5.
- ๒๐ Ibid., 6.
- ๒๑ Douglas A. Galbi, "Child Labour and the Division of Labour in the Early English Cotton Mill", *Journal of Population Economics* [Vol. 10. No. 4 (Oct. 1997)], 363.
- ๒๒ Mantoux, *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century*, 424.
- ๒๓ Galbi, "Child Labour and the Division of Labour and Division of Labour in the Early English Cotton Mill", 363.
- ๒๔ Hugget, *The Past, Present and Future of Factory Life and Work*, 23.
- ๒๕ Penelope Davies, *Children of the Industrial Revolution* (London : Wayland Pub., 1972), 21.
- ๒๖ Factory Pollution, Accessed 18 March 2009, Available from <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Irpollution.htm>
- ๒๗ Mantoux, *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century*, 413.
- ๒๘ Hugget, *The Past, Present and Future of Factory Life and Work*, 7-8.
- ๒๙ Davies, *Children of the Industrial Revolution*, 21.
- ๓๐ Ibid., 32.
- ๓๑ Plener, *English Factory Legislation*, 23.

บรรณานุกรม

- ชาคริต ชุ่มวัฒนะ. ชีวิตและสังคมชนชั้นแรงงานอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙. (กรุงเทพฯ : ศักดิโสภากการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- สมคิด ศรีสังคม, พ.อ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจทวีปยุโรป. พระนคร, มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๔.
- อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์. เรื่องน่ารู้ในยุโรปสมัยกลาง. กรุงเทพฯ : ศักดิโสภากการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- Allen, George Cyril. British Industries and Their Organization. London : Longmans, 1951.
- Ashton, Thomas Southcliffe. The Industrial Revolution, 1760–1830. London : Oxford University Press, 1948.
- Davies, Penelope. Children of the Industrial Revolution. London : Wayland Pub., 1972.
- Dorothy, M. George. England in Transition; Life and Work in the Eighteenth Century. Harmondsworth : Penguin Books, 1969.
- Galbi A., Douglas. "Child Labour and the Division of Labour in the Early English Cotton Mills," Journal of Population Economics. Vol. 10, No. 4 (Oct., 1997), 357–375.
- Henriques, Ursula Ruth Quixano. The Early Factory Acts and Their Enforcement. London, Historical Association, 1971.
- Hugget, E. Frank. The Past, Present and Future of Factory Life and Work. London : Harrap, 1973.
- Nardinelli, Clark. "Child Labor and the Factory Acts," Journal of Economic History. Vol. 40, No. 4 (1980), 739–755., Vol. 37, No. 2 (May, 1984), 197–210.
- Knowles, Lucian C.A. The Industrial and Commercial Revolution in Great Britain during the Nineteenth Century. London, Routledge & Kegan Paul, 1958.

Mantoux, Paul. *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century*. Chicago : Chicago University, 1983.

Plener, Ernst Elder Von. *English Factory Legislation*. London : Chapman and Hall, 1873.

Redford, Arthur. *The Economic History of England, 1760–1860*. London, Longmans 1960.

Smelser, Neil J. *Social Change in the Industrial Revolution; An Application of Theory to the Lancashire Cotton Industry, 1770–1840*. London, Routledge & K. Paul 1959.

Thompson, E.P. *The Making of the English Working Class*. London : Penguin, 1991.

ข้อมูลออนไลน์

Factory Pollution, Accessed 18 March 2009, Available from www.spartacus.schoolnet.co.uk/lrpollution.htm

Piecers, Accessed 18 March 2009, Available from www.spartacus.schoolnet.co.uk/lrpiecers.htm

Scavengers. Accessed 18 March 2009, Available from www.spartacus.schoolnet.co.uk/lrscavengers.htm

